

**אחרי המלחמה
הפוסט-מודרנית:
שובו של הגיבור
עומר דוסטרי**

“מלחמה היא בלתי נפרדת מהמצב האנושי ... מלחמה – כמו לידה, זקנה, מוות, פוליטיקה, ותחושות עתיקות-יומין כמו פחד, גאווה וכבוד – לא יכולה להיעלם. ... גם אם ההיסטוריה הצבאית מעידה כי כמעט בלתי אפשרי למנוע הרג חוקי בקנה מידה נרחב – בין אם באמצעות חוק ובין אם באמצעות חינוך – היא בכל זאת מציעה את התקווה כי אנו נוכל ללמוד מהעבר על שכיחות העימותים, ועל האפשרות לצמצם את חומרתם.”¹

1. Victor Davis Hanson, *The Father of Us All: War and History, Ancient and Modern*, New York: Bloomsbury Press, 2010, p. xii

מבוא

תפיסת המלחמה בימינו היא תוצאה של שתי גישות רעיוניות שהשפיעו על דרך ההסתכלות על תופעת המלחמה בקרב הדמוקרטיות-הליברליות ועל מימושן בפועל של פעולות מלחמתיות. שתי התפיסות הללו, הגישה הליברלית והגישה הפוסט-מודרנית, מנוגדות מחד אך משלימות מאידך. שורשיה של הגישה הליברלית נעוצים בתפיסה המודרניסטית, בנאורות ובהומניזם של המאות האחרונות. היא קודמת בזמן לגישה הפוסט-מודרנית, גישה חדשה יחסית שניתן לשייכה בציר-הזמן לאמצע המאה העשרים. אולם, ההשפעות וההשלכות של שתי הגישות ניכרות בתקופתנו, והן לעיתים משלימות זו את זו בכל הקשור לתפיסת המלחמה. הגישה הליברלית הובילה לתקופה פוסט-הרואית, וזו בתורה השפיעה על המלחמה במה שנודע כ'מלחמה הפוסט-הרואית', שמאפייניה הם שינוי רדיקלי באופן שבו נתפשה המלחמה לאורך ההיסטוריה.² הגישה הפוסט-מודרנית, או הפוסט-סטרוקטורליסטית, השפיעה על תופעת המלחמה כחלק מהשיח שחלחל לכל תחומי החיים – לאקדמיה, לתקשורת, לתרבות ולאומנות.³

השפעת גישות אלה על תופעת המלחמה הובילה למציאות שבה מדינות המערב מסרבות להכיר במציאות ומתחפרות בתוך אידאה אוטופית, לפיה המלחמה שינתה את פניה, וכי המלחמה כיום שונה מהמלחמות שאותן חוו בני האדם בעבר. ביטוי לכך הוא חוסר הנכונות להגדיר ולזהות אויבים,

2. Edward N. Luttwak, Toward Post-Heroic Warfare, *Foreign Affairs* 74:3 (May-Jun. 1995), pp. 109-122.

3. Stephen R. C. Hicks, *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*, Tempe: Scholarly Publishing, 2004.

והסירוב להכיר בעובדה כי ישנם מקרים שבהם יש צורך חיוני להילחם. ביטוי נוסף להשפעות אלה הוא בניסיון של דמוקרטיות ליברליות להתמודד עם אויביהן באמצעים ובכלים שאינם מתאימים ושאינם מאפשרים להן לנצח ולהסיר את האיומים המופנים נגדן. גם כאשר האויב מוגדר ומזוהה, היחס אליו בלחימה הוא כאל יריב, והמטרות בלחימה מוגבלות מראש.

בכוונת מאמר זה להציע חשיבה חדשה לתופעת המלחמה ולדרך של החברה האנושית לחוות אותה ולהשתמש בה באופן היעיל והמוסרי ביותר. הצעתי היא לחזור ליסודות החשיבה המסורתיים בתחומי הביטחון, החברה והתרבות, ולפעול על פיהם תוך התאמות הנדרשות לעת הזו. רק כך תוכלנה החברות במערב לתקן את המעוות ולהתקין דרכים ואמצעים למימוש מטרתן העליונה, שהיא ביצורם של החירות ושל הביטחון האישי והקיבוצי.

המאמר יפתח בדיון על השפעות הליברליזם והמודרניזם על תופעת המלחמה. לאחריו תנותח השפעתם של הרעיונות הפוסט-מודרניסטיים עליה, ויידונו ההשלכות של גישות אלו על תופעת המלחמה בחברות המערביות. המאמר יפרוס את התפיסה השמרנית וההיסטורית של התופעה, ולבסוף תוצג ההצעה כיצד תוכלנה מדינות המערב לחזור ליסודות החשיבה המסורתית על המלחמה.

המלחמה הליברלית

בעקבות התפתחות "חברה עולמית מודעת-סיכון" (World risk society)⁴ וכניסה לתקופה שאותה אפיין לוטווק באמצע

4. Georg Ehrhart-Hans, "Postmodern warfare and the blurred boundaries between war and peace", *Defense & Security Analysis*, 33:3 (2017), p. 263.

שנות התשעים של המאה העשרים כ'פוסט-הרואית', חדרו מרכיבים מודרניסטיים וליברליים לתחום הצבא והביטחון. מרכיבים אלה נוגעים לליבת ההגות הליברלית, וניתן למנות בהם את הזכות לחיים ולחירות, את הזכויות העל-לאומיות, את האינדיבידואליזם ואת המוסרנות. לפי לוטווק 'מלחמה פוסט-הרואית', המאפיינת בעיקר מדינות דמוקרטיות-ליברליות, מהווה סטייה ניכרת ממסורת המלחמה והאסטרטגיה. אפשר לאפיין את העידן הפוסט-הרואי, והמלחמה הליברלית שהגיעה בעקבותיו, לפי מספר גורמים:

חוסר איוון בין חיי הפרט לביטחון הקיבוצי של המדינה – בניגוד לתופעות חברתיות אחרות, במלחמה אנשים הורגים ונהרגים. בעבר, לא ניתן היה לחשוב על האפשרות להילחם מבלי להרוג או להיהרג, שכן זה הדבר שייחד את המלחמה מכל פעילות חברתית אחרת. אולם במלחמה פוסט-הרואית אסור להיהרג או להרוג אזרחי אויב. בעוד סלידה מנפגעים הייתה אופיינית לדמוקרטיות מערביות מאז ומעולם, הרי בניגוד למצב הקיים היום, הדבר לא בא על חשבון הדבקות במשימה. היום, במלחמה הליברלית, הדגש והעדיפות הם לשמירת חיי הכוחות הלוחמים וחיי אזרחי האויב, גם כשהדבר בא על-חשבון מילויה של המשימה הצבאית.⁵ הקריטריון העיקרי להצלחה או לכישלון בפעולות צבאיות הוא הימנעות מנפגעים, ולא ניצחון או הפסד בשדה הקרב. במקרה הישראלי אף ניתן לזהות היבט שלישי – חיי הכוחות הלוחמים הפכו לחשובים יותר מחייהם של אזרחים.⁶ כך למשל התבטא ראש הממשלה לשעבר, בנימין נתניהו, כשסיכם במאי 2021 את מבצע 'שומר החומות' נגד

5. Avi Kober, "From Heroic to Post-Heroic Warfare: Israel's Way of War in Asymmetrical Conflicts", *Armed Forces & Society*, 41:1 (2015), p. 97

6. שם.

חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה: "מבצע 'שומר החומות' נועד לשמור על חומות המדינה, אבל אני רואה את השליחות שלי גם לשמור על האימהות, על הבנים, על החיילים שלנו, למנוע מחיר מיותר בחיי אדם".⁷ רצון להימנע מהרפתקה צבאית מיותרת הינו דבר אחד, אך כשיש צורך בלחימה, מיקוד המשימה בשמירה על חיי הלוחמים, והשוואת שלום החיילים לשלום האזרחים שעליהם נשלחו להגן מלכתחילה, הם דברים שונים בתכלית.

ואומנם, על מנת לצמצם את הסיכונים לפגיעה והרג של חיילים ואזרחים משני הצדדים, דמוקרטיית-ליברליות מערביות מנסות להגביל יותר ויותר את העימותים הצבאיים שבהם הן מעורבות, בעיקר במצבים שבהם האינטרסים החיוניים ביותר שלהן אינם עומדים בסכנה. בעימותים מוגבלים כאלו, משתמשים הצבאות בכוח באופן מובחן ומידתי – לרוב באמצעות אש-מנגד מהאוויר. כבר במלחמת המפרץ בשנת 1991 ניתנו לטייסי בעלות הברית הנחיות המזהירות מפני הפלת מטוס אויב בכל מחיר. הגבלות על השימוש בכוח הוטלו גם על הצבא הישראלי – ממבצעי 'דין וחשבון' ו'ענבי זעם' בתקופת רצועת-הביטחון ועד מבצע 'שומר החומות' בעזה שנערך במאי 2021.⁸

מאפיין נוסף הקשור להגבלת הכוח במלחמה הפוסט-הרואית נוגע לנטייה לראות באזרחי האויב קורבנות של 'מנהיגיהם הרעים' (המובילה לדרישה להעניק לאזרחים מידה מסוימת של חסיונות).⁹ מנהיגיה של המדינה היריבה נתפשים כאויבים

7. ראש הממשלה נתניהו בהצהרות משותפות לתקשורת עם שר הביטחון בני גנץ, הרמטכ"ל רב-אלוף אביב כוכבי וראש השב"כ נדב ארגמן; אתר משרד ראש הממשלה, 21 במאי 2021.

https://www.gov.il/he/Departments/news/event_press_release210521

8. אבי קובר, "ניצחון והכרעה במלחמות המודרניות והפוסט מודרניות", עיונים בביטחון לאומי, 2, 2001, עמ' 17.

9. Kober, "From Heroic", p. 99.

העיקרים או 'הרשעים' הצבא, ובמיוחד העם, נתפסים במקרים הללו כקורבן של השליט, דבר המחייב זהירות בהפעלת הכוח נגדם. הלכי רוח כאלו במערב אינם מעודדים את השימוש בכוח.¹⁰ לוטוואק, כריסטופר קוקר, רוב ג'ונסון ואחרים הביעו ספק באשר למידה שבה ניתן לשמור על המלחמה הליברלית ולהבטיח בו-זמנית יעילות. הללו חשבו כי המלחמה לעולם לא תוכל להיות תופעה דמוקרטית וסטריילית, וכי האויב שאינו דמוקרטי-מערבי עושה בדרך כלל כל שביכולתו על מנת למנוע מהמלחמה להיות בעלת היגיון ליברלי דמוקרטי.¹¹ בכך נוצר חוסר איזון משווע בין הצורך לשמור על חיי הפרט, בעיקר על חייהם של האזרחים במדינה, ובין הצורך החיוני לשמור על המדינה עצמה, או על ביטחונה הקיבוצי. מצב כזה עלול להפוך לחרב פיפיות, שכן ככל שנרצה לשמור יותר ויותר על חיי הפרטים במדינה (בהימנעות מלשלוח אזרחים למלחמות), כך ייפגע הביטחון הקיבוצי של המדינה (שכן המדינה תהיה חשופה להתקפות מתמשכות ללא יכולת להתגונן כראוי), ויותר ויותר פרטים ייפגעו.

התפתחות תפיסת 'האני הגיבור' על חשבון 'הגיבור הציבורי' – בעבר, העריצו בני אדם דמויות של גיבורים מיתיים, היסטוריים או לאומיים. גיבורים אלו העניקו לתושבי המדינה או לאזרחיה תחושת הזדהות, גאווה וכבוד. הם היו דוגמה אישית ודגם לחיקוי, העניקו השראה ושאיפה אישית למצינות ותרמו לתחושת הזהות הלאומית ולפיתוח הדמיון האישי והקיבוצי. אדם שאף להיות גיבור, וגיבור זוהה כדמות ציבורית. בשני העשורים האחרונים, נדמה כי חל שינוי ביחס של החברה לדמות

10. קובר, "ניצחון והכרעה", עמ' 18.

11. Christopher Coker, *Humane Warfare*, London: Routledge, 2001; Rob Johnson, Lecture on "The Nation? (II) Wars of Independence and Decolonization," at the International Conference on Post-heroic Warfare, University of Oxford, March 2011, 21-23.

הגיבור בכלל, ובפרט לדמותו של הגיבור הלאומי. המדינה אינה מעמידה גיבורים כבעבר. תפקיד זה שמור היום לחברה האזרחית או לפרטים עצמם. החיים הציבוריים היו בעבר 'הסיבה הגדולה של המאה העשרים! אנשים ומדינות עסקו במאבקים ציבוריים גדולים כדי לארגן את החברה בקווים סוציאליסטיים או שמרניים (מאבק על זכויות אזרחים; מאבק בנאציזם, בקומוניזם ובפשיזם, ועוד). אך החל מסוף המאה העשרים, החיים הפרטיים הפכו לנושא המרכזי, לאידאל, על חשבון השותפות והמעורבות האזרחית.¹² שינוי זה בא לידי ביטוי באופן המובהק ביותר בתרבות הפופולרית, על ידי צמצום דמות הגיבור באומנות, בספרים, בסרטים ובסדרות, ומתן עדיפות לדמות האנטי-גיבור. כפי שכותב פיני אסקל במאמרו "ליברל":

הדמויות שמובילות את סדרות הטלוויזיה האיכותיות ביותר היום רחוקות מלהיחשב גיבורים. תכונות הרואיות כמו יושר, אומץ לב ומוסר התפוגגו, ואת מקומן תפסו קווי אופי אנושיים ירודים ומעשים יומיומיים מחפירים שהיו גורמים לגיבורים האידיאליים של התרבות האמריקאית להצטנף בתוך עצמם מבושה. הגיבור תמיד עושה את הדבר הנכון, האנטי-גיבור שואף לטוב אבל יוצר חורבן לכל אורך הדרך; הגיבור בטוח בעצמו, האנטי-גיבור אינו יכול ספקות; הגיבור לוחם גדול, האנטי-גיבור בינוני למדי; הגיבור אמיץ, האנטי-גיבור פחדן ומבוהל; הגיבור אידיאליסט, האנטי-גיבור ציניקן; הגיבור זוכה בכבוד,

האנטי־גיבור נרמס תחת מגפי האנושות פעם אחר פעם; הגיבור פועל מיוזמתו אל מול המציאות, האנטי־גיבור מופעל על ידי ההתרחשויות בחייו.¹³

אסקל מתייחס לתשתית הרעיונית שהולידה את דמות האנטי־גיבור:

הגיבורים המוסריים והאמיצים שפקדו בעבר את מסכי הטלוויזיה והקולנוע אינם רלוונטיים יותר. אנחנו מתבוננים סביב, נושאים עיניים לעבר האנשים שאמורים לייצג את האידיאל המושלם, ולא מוצאים אותם. ראשי ממשלות לוקחים שוחד. נשיאים אונסים. קציני משטרה וחברי כנסת מטרידים מינית ... הגיבורים הפכו עם השנים לסנטה קלאוס, אליהו הנביא, חדי קרן, פיות ושדים – שמענו על זה פעם משהו, לפני שנים, באגדות מילדותנו, אבל אנחנו כבר מזמן לא מאמינים בקיומם ... הדבר היחיד שאפשר להאמין לו משתקף במראה שממול. השיער נסוג, הזיפים מאפירים, הכרס תופחת, הגב מתכופף. תסתכלו על עצמכם ותגלו שאין יותר אנשים מושלמים. אין יותר גיבורים. ובעולם שבו אין גיבורים, מתעצם כוחו של האדם הרגיל, כמוני כמוך. נכון, הוא פגום ויש לו בעיות אינספור, אבל הוא הדבר האמיתי.¹⁴

מכיוון שאנשים זקוקים לדמות הגיבור שאברה, הם מחפשים תחליף. ובמציאות שבה אין גיבורים ציבוריים ומיתיים,

13. פיני אסקל, "איך ולמה התאהבנו בדמות האנטי־גיבור", ליברל, פברואר 2016 (זמין במרשתת).

14. אסקל, שם.

מן ההכרח הוא שיראה האדם בעצמו את דמות הגיבור. 'הגיבור הציבורי' הופך ל'אני הגיבור' או ל'גיבור הפרטי' – האינדיבידואליזם הקיצוני, המממש את חופש הפרט עד כדי התנתקות מסוכנת מהחברה שבה הוא חי, ללא שאיפות או מעורבות חברתית, קהילתית או לאומית. ערכים פטריוטיים לאומיים, שקודם לכן תווכו ואף חווקו באמצעות דמות הגיבור הציבורי, טובעים בים הציניות, הנהנתנות, האדישות וחוסר המעורבות הפוליטית והחברתית, ובהכרח נפגעים גם הרצון והצורך להקרבה מסוימת על מנת לשמור על ביטחון מדינתו של האזרח. במלחמה, כמו בחיים, אנו ניצבים מול 'יתירות האומץ', מונח הלקוח מכותרתו של רומן מאת טימותי מו. זהו ביטוי מרשים ומדויק לתיאור החברה שבה אנו חיים. אנו אומנם קוראים על מעשי גבורה עכשוויים רבים מדי יום, אולם אלו הם, בדרך כלל, מעשי גבורה אישיים המיועדים לשקף וללמד מוסר. לעומת זאת, האומץ כסימן של רוח קבוצתית-מוסדית (Esprit de corps), כמעלה של מקצוע מסוים או של מדינה במלחמה או של צבא בקרב, החל לאבד מכוח משיכתו העממי.¹⁵

מחיקת העבר והעתיד – בעבר היו בני האדם והחברות הפוליטיות שבהן חיו בעלי תודעה היסטורית עזה. הם למדו מהעבר ומהמסורת והסתמכו עליהם. הם אימצו שאיפות הצופות פני עתיד שעסקו בדאגה לדורות הבאים. נראה שכיום נחלשה התודעה ההיסטורית הזו. החברה המודרנית נתפשת כפחות פוליטית ומייחסת פחות משמעות לזמן ולמקום, ותחת זאת יותר חומרית, נהנתנית ואדישה. החברה המודרנית חיה בעבור הרגע, ולא בצל עבר שמעולם לא הכירה או בציפייה לעתיד שלעולם לא תחווה. החברה בעבר הייתה אובססיבית לעתיד, להפיכתה

לזיכרון משמעותי עבור הדורות הבאים. לעומתה החברה המודרנית מעניקה דגש רב להווה, לאופנה, לסגנון העדכני, למגנינה או לספר שיצאו לאור השנה. המשקל הגדול שנתנה החברה לדורות הבאים ולדורות שעברו כבר אינו כשהיה פעם.

היעלמות האויב והאיבה לו – בחברה מודרנית וליברלית, המקדשת את ערך החיים ואת 'האחר', חברה שבה אזרח הפך שווה ערך לתושב ומעצמה שקולה למדינה זניחה, גם האויב יכול להיראות כיריב תחרותי או עסקי, או סתם כמטרד פועט. במציאות כזו, שבה אין איבה למי שמעוניין להרע לך, אין סיבה צודקת מספיק כדי להילחם. אם בכל זאת נמצאת סיבה כזו, היא מספיקה ל'עימות מוגבל', כזה שיצמצם את כוחו של היריב אך לא יכריע אותו. האיבה, התעקש הגנרל והתיאורטיקן הצבאי הפרוסי קרל פון קלאוזוביץ, מצויה בטבע המלחמה. הוא גינה את השימוש בשכירי חרב כמנוגדים לאופייה האמיתי של המלחמה בדיוק מסיבה זו – שכירי החרב לא שנאו, אלא קיבלו תשלום תמורת שירותיהם. כאנשי עסקים, הם לא נצרכו לשאלות של טוב ורע. הם התעניינו במשוואות של רווח והפסד ולא במטרות גדולות.

עוד לפני תום המלחמה הקרה החלו צבאות המערב לגלות שלא ניתן לעורר חיילים לשנוא את האויב כפי שהיה בעבר. התוצאה היא שחברות דורשות מהצבאות שהן שולחות להילחם למען להשתמש בכלי נשק שאינם קטלניים, להרוס מתקני ייצור ולא צבאות, להתמקד בכלכלת המדינות ולא באזרחים ולפרק את התשתית הטכנולוגית של החברה היריבה ולא את עריה. המטרה אינה השמדת כוח האויב, אלא שחיקת רצונו להמשיך להילחם. המשימה אינה להרוג, אלא לנטרל. המלחמה מאופיינת כמלחמה סטרילית או 'לוחמה אנושית' – מושג שקלאוזוביץ היה

רואה בו לא רק אירוניה, אלא גם אבסורד.¹⁶ המלחמה הליברלית אמורה להתקיים, לפחות בחלקה, מתחת לסף העימות הצבאי הישיר, באופן עקיף וממרחק בטוח. המטרות הפוליטיות של המלחמה הליברלית, והאמצעים הננקטים להשגתן, גם הם מוגבלים, ומטרתם לצמצם ככל האפשר את מספר הנפגעים מכוחות הביטחון של המדינה, את הסיכונים הפוליטיים, את העלות הכלכלית ואת המודעות של הציבור והתקשורת.¹⁷ באופן מעשי, 'המלחמה הליברלית' מיושמת באמצעות שימוש בשני מרכיבים עיקריים: שימוש בלוחמת מידע ובתודעה, והפעלה בעיקר של אש-מנגד (הפצצות מהאוויר או ירי ארטילרי). לשיטה זו, כיבוש והכרעה של האויב אינם אפשריים ואינם הכרחיים בשל האבדות בנפש והפגיעה הכלכלית. תחת זאת, פגיעה מדויקת וכירורגית בליבה של 'מערכת' האויב מספיקה כדי להכריעו.

ניתן אפוא לסכם ולומר כי באופן כללי המלחמה הליברלית היא תופעה הקשורה במהותה להיחלשות רעיון הרפובליקניות ו'המידה הטובה' של אזרחי מדינות הלאום בעשורים האחרונים, בעיקר עם זו המזוהה עם תפיסתו של הוגה הדעות וההיסטוריון הצרפתי אלכסיס דה-טוקוויל. הלה הדגיש את הקשר בין הדמוקרטיה הליברלית המודרנית והעקרונות שעליה היא מושתתת ובין הפגיעה במידת המעורבות בחברה והאדישות הפוליטית של האזרח. דה-טוקוויל הגיע למסקנות ביקורתיות ופסימיות ביחס להשפעתה של הדמוקרטיה על החברה המודרנית. בידודו הגובר של האדם המודרני, עיסוקו הבלעדי ברשות היחיד שלו ובחוגו הצר, אינם מאפשרים פעולה משותפת כאזרחים של רפובליקה. רק המדינה והקשר הכלכלי בין האזרחים שמרו על המסגרת החברתית המשותפת

16. שם, עמ' 13-14.

17. Ehrhart, "Postmodern warfare", p. 270.

של פעולה וארגון. אף כי אינדיבידואליזם שונה מאנוכיות, הוא מנוגד בתכלית לעיקרון המידה האזרחית, למסירות נפשו של הפרט לטובת הכלל ולנכונותו לשתף עצמו בפועל בעסקי הכלל. ללא תפקיד פעיל כלשהו בממשל ובענייני הציבור, סבר דה-טוקוויל, יהפוך האזרח לאדיש, אנוכי וחסר מוסר. טוקוויל האמין כי בתקופה המודרנית אין להציל את חירותו של האזרח אלא דרך קביעתה במבנה הפוליטי והמוסדי של החברה ובפעולות חברתיות ואחריות אזרחית על כל בני החברה.¹⁸

המלחמה הפוסט-מודרנית

ב-1991 פרסם הפילוסוף הצרפתי הפוסט-סטרוקטורליסט, ז'אן בודריאר, ספר תחת הכותרת: "מלחמת המפרץ לא התרחשה". בודריאר השתמש בשלושת הרעיונות המרכזיים שלו – הדמיה, 'היפר-מציאות' ו'סימולקרה'¹⁹ – כדי להוכיח את התזה המופיעה בכותרת הספר. לדידו, מלחמה זו היוותה המחשה ברורה (מושג שהוא כשלעצמו אירוני ביחס לגישתו של בודריאר) לתיאוריה שלו בדבר החלפת המסומן על ידי מסמניו, קרי ביטול המציאות והחלפתה בסמלים המדמים אותה לכאורה. הדבר 'האמיתי' הוא רק מה שהאדם קולט מתוך אמצעי התקשורת ולממשות אין כל חשיבות, שכן היא אינה קיימת. ההדמיה (Simulation) היא אפוא המציאות הממשית החדשה והיחידה בעידן ה'היפר-מציאות' (הסימנים והסמלים המחקים את המציאות באופן הגורם להיווצרות מציאות חדשה). אירוני מלחמת המפרץ

18. אלכסיס דה-טוקוויל, הדמוקרטיה באמריקה, מצרפתית: אהרן אמיר, ירושלים: הוצאת שלם, 2008.

19. Jean Baudrillard, *The Gulf War Did Not Take Place*, Translated by Paul Patton, Sydney: Power Publication, 2012.

הופצו להמונים, ואף לגנרלים ולמקבלי ההחלטות של ארצות-הברית ושל מדינות המערב, באמצעות מסכי הטלוויזיה ורשתות התקשורת (CNN ו-BBC), מסכי מחשב ומכ"מים, ובכך הייתה המלחמה למעשה הדמיה של מלחמה והיפר-מציאות.

האירוע המלחמתי מתקיים 'באמת' בשידורים ובפרשנויות החדשותיות, ולא בעיראק. גיבורי המלחמה אינם החיילים והגנרלים, אלא מגישי החדשות והפרשנים. המלחמה התרחשה ברובה על ידי אש-מנגד מהאוויר. התקשורת עצמה לא חשפה את מספר המתים העיראקים במלחמה, והאמריקנים החלו וסיימו את המלחמה כמעט ללא התנגדות מהצד העיראקי. מכאן שארצות-הברית כלל לא נלחמה נגד אויב, ואם אין אויב, אין מלחמה. לפי בודריאר, ניתן לדמות את מלחמת המפרץ למשחק מחשב, להדמיה של מלחמה באמצעות סימולטור. האירועים במפרץ אינם מהווים מלחמה, אלא "סימולקרום של מלחמה – אירוע וירטואלי שהוא פחות ייצוג של מלחמה אמיתית, אלא יותר מחזה המשרת מגוון מטרות פוליטיות ואסטרטגיות מכל הצדדים".²⁰ ביטוי לביטול המציאות הקיצוני של בודריאר הוא בציטוט אחד מספרו, המתייחס להחלטת ממשלת ישראל לא להגיב על שיגורי הטילים נגדה מעיראק: "זה מעיד על הסובלנות של הישראלים: הם הותקפו על ידי מעופפים מופשטים בלבד, כלומר, טילים. אם הייתה התקפה אמיתית, אפילו מזערית, היא הייתה נענית בהתקפת נגד מיידית".²¹ שיגורי טילים במציאות הופכים אצל בודריאר ל'מעופפים מופשטים' מכיוון שרוב האנשים חוו זאת רק דרך התקשורת, באמצעות תמונות וסרטוני וידאו. אם הטיל לא התפוצץ עליי, כנראה שהוא לא קיים באמת ולא שוגר באמת. הגותו הפוסט-מודרנית של בודריאר – לצד

20. שם, עמ' 10.

21. שם, עמ' 45.

הגות פילוסופים פוסט-מודרניסטים אחרים - מהווה את אחד מאבני היסוד של המלחמה הפוסט-מודרנית, זו המבטלת את רעיון המלחמה כמציאות ממשית. השילוב של שפה, רטוריקה, זהות ונרטיב הם לב ליבה של האסטרטגיה הפוסט-מודרנית. לבנייתם ולשליטה בהם ישנה השפעה עצומה על שינוי תפיסות המציאות ומבני הכוח, והן משפיעות הן על מדינות יחידות והן על הזירה העולמית.

פן אחר של הפוסט-מודרניזם תוקף את המלחמה הליברלית, תוך שהוא מצביע על האירוניה שבה. כך למשל, מאז מלחמת המפרץ הראשונה הפכו ה'מבצעים לשמירת השלום' למסוכנים יותר מאשר המלחמות עצמן, עד כי ישנו קושי להבחין בין שתי התופעות. יותר חיילים אמריקניים נהרגו ביום אחד של מבצע לשמירת שלום בביירות (1984) מאשר ביום לחימה אחד במלחמה בווייטנאם. בריטניה איבדה יותר חיילים במבצעים לשמירת השלום באלסטר מ-1970 עד 1997, מאשר בכל אחת מהמלחמות שלה שבין 1945-1998. ישראל איבדה יותר חיילים ברצועת הביטחון בלבנון לאחר 1982 מאשר בשלוש המלחמות הקודמות עם מדינות ערב.²²

החיילים היום כמעט אינם נלחמים ביריבים אמיתיים, אלא מתאמנים נגד ייצוגים משופרים שלהם באמצעות טכנולוגיית הדמיה המחליפה את המציאות במציאות מדומה או במציאות רבודה. גם במלחמה עצמה ניכר כי חיילים פחות ופחות נלחמים באויב ממש. במהלך המלחמה במפרץ הפרסי, רוב הלחימה פנים אל פנים עם כוחות עיראקיים התרחשה רק לאחר שהצבא העיראקי נכנע. האופי הפוסט-מודרני של הלחימה כיום בא לידי

ביטוי באופן מובהק בתגובה של חייל אמריקני ששירת במבצע לשמירת השלום בסיני, ודיווח כי "ההכשרה למשימה זו הייתה אמיתית יותר מהמשימה עצמה".²³

מצב דברים זה ביטא עבור הפוסט-מודרניזם הוכחה שהמלחמה איננה תופעה ממשית, אלא בסך הכול שימוש בשפה ככלי לעיצוב מחדש של המציאות. כך, הועמק הטשטוש בין מצב מלחמה למצב שלום. במהלך המלחמה הקרה, גנרלים ניכסו מטפורות של שלום על מנת להפוך את תפקידם למקובל יותר. המוטו של כוח המפציצים האמריקני היה 'שלום זה המקצוע שלנו'. משרדי המלחמה הפכו למשרדי 'הגנה'. קבוצה של גנרלים בדימוס של נאט"ו וברית ורשה חתמה על הצהרה משותפת בשנת 1984 לפיה "המטרה היחידה של מלחמה היא שלום". כיום פעילי שלום נוטים להשתמש במטפורות צבאיות. אנשי 'שלום ירוק' מכנים את עצמם 'לוחמי הקשת'. תנועת 'מעבר למלחמה' מנהלת תוכנית של 'חטיבת שלום'. תרומה רבת משמעות למציאות זו הרים ממשל רייגן. הוא טשטש את ההבחנה בין מלחמה לשלום כששלח סיוע צבאי למורדים האפגנים באמצעות סוכנויות הסיוע בפקיסטן.²⁴ בזמן מלחמת וייטנאם החל הצבא האמריקני לעשות שימוש אירוני בשפה לצורך קבלת לגיטימציה והסכמה מהחברה האמריקנית ומהעולם לפעולותיו. במקום לקרוא למלחמה בשמה האמיתי, ניסה הצבא להסוות את טבעה. מטרת המלחמה לא הייתה לנצח, אלא להכיל את הלחימה, ולעשות זאת על ידי מזעור הנפגעים בצד האמריקני.

23. David R. Segal and Mady Weschler Segal, *Peacekeepers and Their Wives*, Westport: Greenwood Press, 1993.

24. קוקר, שם.

איכרים כונו 'עוינים'; הפצצה הפכה ל'סיוע אווירי', לוחמים לא נהרגו, אלא 'הושפלו' או 'נשחקו'. אפילו מוות מקרי של לוחמים מאש ידידותית הפך ל'נוק אגבי'.²⁵

חתרנות מקצועית, ביטול מושגים ועיצוב מחדש של השפה, הם מאפיינים מובהקים של סדר היום הפוסט-מודרני. היסטוריונים כמו סיימון שאמה טוענים כי עבודתם אינה אמיתית יותר מאשר בדיה, ואומנים מסרבים להבחין בין תרבות 'גבוהה' ל'נמוכה'. הפוסט-מודרניסטים יטענו כי כאשר גנרלים חותרים תחת המקצוע שלהם באמצעות אירוניה, הם עושים זאת משום שהם מכירים בתת המודע כי 'טבעה האמיתי' של המלחמה השתנה.

אך אולי הדבר החתרני ביותר הוא העובדה, שכיום, סגנון הלוחמה של קלאוזביץ כבר אינו נראה נכון.²⁶ צבאות המערב נבנו על יסודות תורת המלחמה של קלאוזביץ החל מהמאה ה-18 (ועוד לפני כן, כהיגיון בריא. קלאוזביץ מבחינתו הצליח לסדר את הדברים ולכרוך את ההיגיון המעשי לכדי תיאוריה בהירה) ועד בערך תום מלחמת העולם השנייה. בעקבות הניסיון של קלאוזביץ להסביר מלחמה בשיטות ובגישות מודרניות, הפכה התיאוריה שלו למטרה העיקרית של חיצו הביקורת הפוסט-מודרנית בכל הקשור לתחום הביטחון. דוגמאות לכך הן גישת 'המלחמות החדשות' של מרי קלדור,²⁷ 'התיאוריה הלא-משולשת' של ואן-קרפלד,²⁸ 'המלחמה הבת-קלאוזובציאנית'

25. ש.ם.

26. ש.ם.

27. Mary Kaldor, (1999), *New and Old Wars*, California: Stanford University Press.

28. Martin Van Creveld, (2008), *The transformation of war: The most radical reinterpretation of armed conflict since Clausewitz*, New York: The Free Press, pp. 124-156.

של ג'ון קיגן,²⁹ וכן ביקורתו של סאמרס על התבססותה של ארצות הברית על תורת קלאוזביץ במלחמת וייטנאם.³⁰ לשיטת קלאוזביץ, מדיניות הממשלה באשר למלחמה מבוססת על סיבה או היגיון מחושב ושיטתי. הנחתו הייתה ההנחה שעליה התבססה החברה המודרנית, לפיה ממשלות מכוונות את מעשיהן במחשבה תחילה: "איש אינו פותח במלחמה, או לפחות לא מודע לכך בחושיו, מבלי שיהיה ברור בראשו מה הוא מתכוון להשיג באמצעות המלחמה הזו וכיצד הוא מתכוון לנהל אותה".³¹ עיצוב מחדש של השפה הוביל להיווצרות ניסיונות, כביכול חדשות, שמטרתן לתאר תופעות מלחמה אף על פי שלא מדובר במלחמה. בין אלה ניתן לציין את 'לוחמה היברידית', 'לוחמה באזור האפור', 'מהפכה בעניינים צבאיים', 'עיומות בעצימות נמוכה' ו'מבצעים צבאיים שאינם מלחמה' (Military Operations Other Than War). זאת מתוך גישה הרואה בכל מקום וזמן מאבקים מתמשכים וקבועים בכל התחומים – אם תרצו, דה-קונסטרוקציה של תופעת המלחמה. הפרדיגמה הפוסט-מודרנית מבקשת ליצור הכרעה צבאית לא על ידי כיבוש פיזי של השטח, אלא באמצעות שימוש במנופים עקיפים. תודעה, תקשורת, השימוש בשפה, מחיקת ההיסטוריה וניצול הטכנולוגיה מופעלים לצורך הכרעה ללא קרב ומבלי להפעיל כוחות צבא.

על מנת לעמוד על טיבה של המלחמה הפוסט-מודרנית ביתר שאת, נפרט כעת מה הם מאפייניה העיקריים:

-
- John Keegan, (1993), *A history of warfare*, London: Hutchinson, Pp. 386-392. .29
- Harry Summers (1982). *On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War*. Novato, CA: Presidio. .30
- Carl Von Clausewitz, *On War* (1984) translated and edited by Peter Paret & Michael (Princeton, NJ: Princeton University Press). p. 88 .31

מלחמה היא שלום, שלום הוא מלחמה – הרעיון המרכזי בהגות הפוסט-מודרנית בהקשר המלחמתי, הוא לפרק (דה-)קונסטרוקציה) את המונח והתופעה המתקראים מלחמה, ולהפשיטה מכל ערך היסטורי ואמפירי. כך למשל, בספרם של יוסף אגסי וחיים אסא, תחת הכותרת המתיימרת והמתריסה על המלחמה, מתייחסים המחברים לתופעת 'המלחמה החדשה' מלחמה זו היא בעלת שני מאפיינים מרכזיים. ראשית, רעיון 'התודעה האזרחית' הוא זה שמכונן את האסטרטגיה של המלחמה בימינו – המלחמה המודרנית, החל מתקופת 'המלחמה הקרה', מוכרעת על ידי המרחב והתודעה האזרחיים, לעומת התודעה הצבאית שהכריעה את מלחמות העבר. התודעה האזרחית, על פי הכותבים, מבוססת על 'רשתיות רחבה' ועל טכנולוגיה תקשורתית מתקדמת, שבאמצעותן נחשפים האזרחים במדינות השונות לאירועים ותופעות שונות המתחוללים בכל העולם. אזרחים אלו לא ימהרו להזדהות עם כל מאבק צבאי, ולכן המלחמות עתידות לתפוס צורה שונה. "אין להתעלם מכך", כותבים המחברים, "שההכרעה במלחמה כבר אינה צבאית. הכרעה במלחמה בין מדינות, אומות, לאומים או ארגונים, היא תוצאה של תודעת הציבור"³² ההכרעה למעשה מושגת לא על ידי ניצחון צבאי בשדה הקרב או במערכה, אלא על ידי הפרשנות ומה שהתקבע בתודעה של החברה האזרחית של המדינה הלוחמת ובקרב גורמים נוספים ברחבי העולם. דהיינו, ההכרעה אינה אובייקטיבית ומוכחת באמצעים אמפיריים, אלא היא סובייקטיבית וניתנת לפרשנויות מרחיקות לכת. שנית, המחברים טוענים כי העולם נמצא כיום במסגרת של מלחמה אחת גדולה ומתמשכת: "כולנו במצב מלחמה מתמיד"³³ "ניתן לומר כי כל

32. יוסף אגסי וחיים אסא, על המלחמה, ראשון לציון: ידיעות אחרונות, 2019, עמ' 49.

33. שם עמ' 49.

מדינות העולם מצויות במערכה אחת של מלחמה,"³⁴ "כיום, כל המדינות בעולם נמצאות באופן בלתי רשמי במצב המלחמה מן הסוג החדש".³⁵ אם כן, רואים אנו כי בניגוד לטענה המפורסמת של קלאוזביץ, לפיה המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים, אסטרטגיות פוסט-מודרניות פועלות לפי היגיון אחר, לפיו הפוליטיקה היא המשך המלחמה באמצעים אחרים. לשון אחרת, פוסט-מודרניסטים נמצאים במאבק תמידי.³⁶

שתי הטענות יוצאות מנקודת הנחה כי אין אמת אחת. ערכם ומהותם של אובייקט או תופעה נקבעים באופן שרירותי לפי הסובייקט, ומכאן שהאובייקטים והתופעות מקבלים אין סוף משמעויות ופרשנויות. בכך מתרוקן האובייקט ממהותו ומתוכנו והופך כלי שרת המעוצב בחופשיות וללא רסן. יוצא מכאן כי אין כל הבדל בין שלום לבין מלחמה.

אנטי היסטוריה - המחשבה הפוסט-מודרנית רואה בהיסטוריה נרטיב, וכבוז היא אינטר-טקסטואלית, והופכת לדיון אין סופי שאינו מבוסס על עובדות.³⁷ מנקודת מבט פוסט-מודרנית, ההיסטוריה היא מעל לכל "שיח תעמולתי בין מבני כוח תחרותיים".³⁸ אצל אסטרטגים צבאיים, ההיסטוריה של המלחמה היא מרכיב עיקרי בהתפתחותם החינוכית, והיא תישאר לנצח רלוונטית וחשובה ללימוד. אולם, במלחמות פוסט-מודרניות,

34. שם עמ' 9-10.

35. שם עמ' 12.

36. קלאוזביץ, שם, עמ' 87.

37. Pauline Marie Rosenau, *Post-Modernism and the Social Sciences*, Princeton: Princeton University Press, 1991, p. xii.

38. John H. Arnold, *History: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2000, p. 13.

אסטרטגים צריכים לעסוק יותר בפירוק ושכתוב ההיסטוריה.³⁹ מבחינת הפוסט-מודרניסטים, הסתמכות על המידע לא נעשית לצורך למידה על העולם וההיסטוריה, אלא לצורך יצירת ידע חדש על העולם וההיסטוריה.⁴⁰

שפה ותקשורת – טשטוש הגבולות בין המלחמה לשלום בתפיסה הפוסט-מודרנית, והגישה לפיה קיימים מאבקי כוחות בלתי נגמרים בכל רמות החיים, הובילה למציאות שבה לוחמת מידע ומבצעי השפעה, למשל, משולים כיום לפעילות מלחמתית לכל דבר, גם אם הם נעשים במנותק ממסגרת של מבצע צבאי או מערכה ישירה בין אויבים. רטוריקה יכולה להתסיס או להצית את התשוקות בחברה ולהחיות תנועות פוליטיות במהירות ובאופן בלתי צפוי. האינטרנט, ובמיוחד המדיה החברתית, הם שדה הקרב הפוסט-מודרני של הרטוריקה הפוליטית, וזה שדה קרב שאי אפשר להכילו כל עוד הוא קיים וחופשי. כדי להשיג זאת, פוסט-מודרניסטים ישתמשו בדה-קונסטרוקציה, רלטיביזם והתקפות אד-הומינם נגד מתנגדים מודרניים. לאחר מכן, הפוסט-מודרניסט ישתמש ברלטיביזם בתגובה לכל נקודה שהיריב מעלה. נוהג זה נועד להסיר את היוזמה מהיריב, ולהעבירה לפוסט-מודרניסט.⁴¹ במלחמה שכזו ניתן לנצח קרבות רבים לפני שהם נערכים.⁴²

מטרתם של יריבים המנצלים אסטרטגיות פוסט-מודרניות היא בתחילה לעצב את הרעיונות, את הרושם ואת הפרספקטיבות של קהלי היעד לנרטיב הנוח למטרות המדיניות

39. Larry A. Kay, *Making Sense of the Senseless: War in the Postmodern Era*, US Army Command and General Staff College, 2018, p. 54.

40. שם, עמ' 54.

41. Hicks, *Explaining Postmodernism*, p. 191.

42. Sun Tzu, *The Art of Warfare*, trans. by Roger Ames, New York: Random House, 1993, p. 65.

שלחם, ואז להפוך את המבנים הקובעים את הכוח, את ההיררכיה ואת הסדר עצמו. לוחמה בעידן הפוסט-מודרני היא תחרות רב תחומית וחסרת גבולות, הנשלטת על ידי שחקנים מדינתיים ולא-מדינתיים, בעלי יכולת בתמרון מידע באמצעות נרטיבים המכריעים או מערערים את היריבים, והמתמקדים באוכלוסייה שאינה לוחמת כמקור ליצירת חילוקי דעות פנימיים. באמצעות האינטרנט והמדיה החברתית, יריבים יבנו, ישחזרו, יפרקו, יתפסו וינצלו נרטיבים המשרתים בו זמנית את המטרות של קבוצות אינטרס מפולגות, תוך ניסיונות לפורר את ההרמוניה של הנרטיב הלאומי.⁴³ לבסוף, לא רק אמצעי ההונאה משתנים, אלא שההיקף וקני המידה הפוטנציאליים של השלכות ההונאה גדלים באופן דרמטי.⁴⁴ מצב זה מסלים מאוד בהקשר אסטרטגי פוסט-מודרני, שבו הטעיה הופכת לאסטרטגיה המועדפת על פני עימות פיזי ממשי. הפוליטיקה היא שיח שמטרתו לבצע סיקיוריטיזציה (מהלך שבו מנהיגים ממסגרים סוגיה אזרחית מובהקת כאיום ביטחוני) של נושאים על מנת להשפיע על מערכת כללים. הלוחמה היא המשך של שיח זה באמצעים אלימים. בתמצות: מלחמה היא אלימות פוליטית, והפוליטיקה היא שיח של זהויות, קבוצות וסיקיוריטיזציה.⁴⁵

השלכות הליברליזם והפוסט-מודרניזם על תופעת המלחמה

עד כה דנו בכל פרק בנפרד במאפיינים של המלחמה הליברלית והפוסט-מודרנית. נזכיר כי מאמר זה יוצא מנקודת

Kay, *Making Sense of the Senseless*, p. 8. .43

Michael Bennet & Edward Waltz, *Counter-Deception: Principle and Applications for National Security*, Norwood: Artech House, Inc., 2007, p. 2.

Kay, *Making Sense of the Senseless*, p. 55. .45

הנחה 'יודו-נוצרית'. התופעות הליברליות והפוסט-מודרניות נתנו אותותיהן בעיקר במדינות המערב ופחות, אם בכלל, במדינות המזרח ובמדינות האסלאמיות. כעת, נרצה לעסוק בהשפעות של תופעות אלו על מושג המלחמה, תכונותיה ומאפייניה בעידן הנוכחי בקרב מדינות המערב. נוכל לזהות שלוש השפעות מרכזיות, שיפורטו להלן.

טשטוש מושגי - אם אין מלחמה, או לחלופין אם הכול מלחמה, כיצד נוכל להחליט מתי אנחנו באמת נמצאים בסכנה מוחשית ומיידית? וכתוצאה מכך - האם נוכל להתגונן בזמן, או בכלל, מפני הסכנה?

גישה זו מרוקנת מתוכן את מושג המלחמה ומוציאה אותו מכלל שימוש. היא מהווה פרדוקס - אם הכול הוא מלחמה, אזי אין 'שלום' ואם אין 'שלום' בכלל, אזי כיצד ייתכן מצב של מלחמה? שהרי כל מושג מוגדר עומד כנגד מושג נגדי. בניגוד לטענה המפורסמת של קלאוזוביץ, לפיה המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים, אסטרטגיות פוסט-מודרניות פועלות לפי היגיון אחר: הפוליטיקה היא המשך המלחמה באמצעים אחרים. לשון אחרת, החברה והעולם נמצאים במאבק תמידי. תפיסות אלו קידמו את האבחנה בדבר טשטוש הגבולות בין המלחמה לשלום, וגרסו כי המלחמה נמצאת בכל מקום בדמות מאבק כוחות מתמשך ובלתי נגמר. על בסיס תפיסה זו, לוחמת מידע ומבצעי השפעה, למשל, משולים למלחמה לכל דבר, גם אם הם נעשים במנותק ממסגרת של מבצע צבאי או מערכה ישירה בין אויבים.

בסופו של דבר, ההיסטוריה הוכיחה כי מלחמה הייתה ותהיה תופעה מוגדרת וברורה, שבה שתי ישויות פוליטיות או יותר מפעילות אלימות פיזית זו כנגד זו באמצעות כוחות לוחמים. כוחות אלו יכולים להשתמש בכלים שאינם צבאיים במהלך

המלחמה, אך המאפיין העיקרי הוא ההתנגשות הפיזית בין שני המחנות. בעוד אופי הלחימה וסוגי הלחימה יכולים להשתנות (בשל התפתחות חברתית, כלכלית או טכנולוגית), מושג המלחמה, כטבע, נשאר קבוע ויציב ותכליתו היא השגת מטרה פוליטית באמצעים אלימים. מאז ומתמיד ניהלו צבאות וישויות מדינתיות, או קהילות, מלחמות בסוגי לחמה שונים ובאמצעים ומערכים טקטיים שונים. כך למשל, המלחמה בטרור, או 'העימות המוגבל', אינם תופעות חדשות, ובשל כך לא ניתן ליצור נורמות וערכים חדשים להתמודדות עימן (למשל, באמצעות תודעה בלבד) ולצפות לנצח בהן.

בלבול זהותי – אם אינך יודע להגדיר מי הוא האויב, כיצד תוכל להילחם בו ולנצחו?

כיום, האויב אינו נתפס כאויב, אלא כיריב. לתפיסת המערב, עברנו מעולם המלחמה לעולם התחרות. אולם תפיסת המלחמה של המזרח כלל לא השתנתה. כך נוצר מצב בו רוסיה כובשת את חצי האי קרים ללא שנורתה אפילו ירייה אחת באוויר, בעוד מדינות המערב, ובהן ארצות הברית, עומדות מופתעות, נבוכות ולא מוכנות או נכונות להילחם. מדינות המערב נתונות במצב תודעתי של תחרות גאו-פוליטית המתמקדת בקידום ערכים ונורמות באמצעות דיפלומטיה ותרבות, ומתמקדות בהשגת צמיחה ושגשוג כלכליים.

כישלון אסטרטגי צבאי – בדמוקרטיה הליברליות בימינו קיימת גם מבוכה רבתי נוכח הקושי בהתמודדות עם האויב (בהינתן שהגדרנו אחד כזה). מדינות אלה הטילו על עצמן מגבלות, לעיתים קיצוניות, המבחינות בקנאות בין אוכלוסיית היריב ליריב עצמו (בעיקר למול ארגוני טרור), עד כי ההישג המבצעי לא יכול להתממש בגלל ביטחון אוכלוסיית האויב. ביטוי לכך ניתן בניסיונות של מדינות אלה להימנע ככל הניתן

ממלחמות, מעבר ללחימה ב'עוינות המוגבל', והישענות בעיקר על לחימה מרחוק באמצעות שימוש במטוסי קרב, במתקפות סייבר ובטכנולוגיה עלית. ההגבלה העצמית של הדמוקרטיות הליברליות בלחימה לא רק שאינה תורמת להשגת ניצחון על האויב, אלא מהווה עבורו יתרון. באש-מנגד לא ניתן להכריע את האויב, כפי שלמדנו מההיסטוריה.⁴⁶ אם ביטחון החייל קודם לביטחון האזרח, ואם חיי הלוחמים חשובים מהשלמת המשימה, אזי המשימות המוטלות על הצבא אינן חתירה להכרעה, אלא מבצעי שיטור (או עימות מוגבל) והימנעות ככל הניתן מהפעלת חיילים בשדה הקרב נגד האויב.

תרבות צינית ופיחות בערכים רפובליקניים – עליית 'האני הגיבור' ו'האנטי-גיבור' בתרבות ובמרחב הציבורי, על חשבון 'הגיבור הציבורי' הקלאסי, הובילה לניוון התפיסה הרפובליקנית בדמוקרטיות הליברליות. כשהדגם לחיקוי בציבוריות הופך לבינוניות, במקום דגם מופתי וקלסיציסטי, השאיפה לטוב והראוי ביותר נפגמת. גם הרצון להשתתף בפעילות בחיים הציבוריים למען הטוב המשותף מצטמצם, שכן 'האני הגיבור' נדרש 'להציל' ו'לגאול' רק את עצמו, ולא את החברה שבה הוא חי. בישראל, למשל, השיח הביקורתי הקיצוני והציני כלפי צה"ל, שהחל לאחר מלחמת יום הכיפורים והתעצם עוד יותר לנוכח הסרת האיום הקיומי מעל ישראל (ממדינות במעגל ראשון), גרם לירידה דרמטית ברצון להתגייס. לפי סקר שערך צה"ל בשנת 2017, רק 64 אחוזים מהמיועדים לשירות בצבא הביעו את נכונותם לשרת ביחידה לוחמת. נתון זה העיד על מגמה שלילית של השנים האחרונות. בשנת 2015 הביעו 80 אחוזים מהמיועדים להתגייס נכונות לשרת ביחידה קרבית, ואילו בשנת 2016 עמד

46. עומר דוסטרי, "ניצחון משיגים בתמרון יבשתי", השילוח, 25, יוני 2021 (תמוז תשפ"א), עמ' 65-84.

הנתון על 69 אחוזים.⁴⁷ בנוסף, במחקר של ארגון 'ג'וינט ישראל' שפורסם באוקטובר 2016, נטען כי השינויים במאה ה-21, במיוחד התפתחות "חברה צרכנית שיש בה אפשרויות בחירה אין-סופיות ואשר בני הנוער החיים בה מורגלים לבצע מספר משימות במקביל", השפיעו על הפעילות ההתנדבותית של בני נוער בעולם. אומנם בני נוער רבים יותר מעורבים כיום בפעילות התנדבותית, אך כל מתנדב תורם מספר שעות מועט יותר, וזאת במסגרת פעילות קצרת טווח שאינה דורשת מחויבות ארוכת טווח ומכבידה.⁴⁸

המלחמה בראי השמרנות

השלכות הליברליזם והפוסט-מודרניזם על תופעת המלחמה מחייבות לחזור ליסודותיה המסורתיים של התופעה כפי שהיא נתפסת בהגות השמרנית. התפיסה המסורתית של המלחמה נאמנה להגדרת המלחמה כפי שנתפסה במהלך ההיסטוריה. המלחמה היא מצב חברתי אליים, שאליו נכנסות שתי ישויות קיבוציות או יותר, על מנת להשיג מטרות פוליטיות שלא הושגו או שלא יכולות היו להיות מושגות באמצעים או במצבים אחרים. מהנחת יסוד זו עולה כי ישנה הבחנה ברורה בין מצב של שלום לבין מצב של מלחמה, וכי כל ניסיון לטשטש את ההבדלים בין המצבים הללו נועד לכישלון. לא כל מצב חברתי הוא אליים, ולא כל מצב חברתי אליים מהווה מלחמה. אולם מצב חברתי אליים כפי שהוגדר בפסקה זו – הוא בהכרח מלחמה, ומכאן שאינו שלום. וכן להפך: מצב של שלום הוא בהכרח אינו מצב

47. יואב לימור, "קרבי? כבר לא הכי", ישראל היום, 3 בינואר 2019.

48. רונית בר וליאורה ארנון, "התנדבות בני נוער בישראל ובעולם", ג'וינט ישראל, אוקטובר 2016.

של מלחמה. בתוך ההגדרה של 'מצב שלום' ניתן לכלול תחרות בין מדינות שאינה מערבת אלימות ישירה או אלימות בסף גבוה ('העימות באזור האפור' הוא דוגמה לכך). אין לראות מצב זה כמלחמה, כפי שחוקרים מסוימים בני ימינו מנסים להציג זאת.

בבסיס התפיסה המסורתית עומדת תזה מרכזית שלפיה טבע המלחמה נותר קבוע לעולם, אך אופי המלחמה (הלוחמה) משתנה. התכלית והמהות של המלחמה נותרות קבועות בהתאם לטבע ולהתנהגות האנושיים. קביעה זו מבוססת על ממצאים אמפיריים מההיסטוריה האנושית. המלחמה עצמה, כמושג טבעי, לא יכולה להיעלם (לא באופן ממש, כדוגמת הניסיונות להגבילה תוך המצאת שמות ותופעות חדשים, ולא באמצעות 'סימולקרה') ולא יכולה להפוך לתופעה כולית (שבה הכול הוא מלחמה אחת גדולה ונמשכת). מהגדרתה של המלחמה בתפיסה המסורתית עולה כי אויב מוגדר ונוכח הוא חלק מוכרח במשוואה, שכן לא ניתן להילחם נגד מדינה ידידותית או בעלת ברית (אבל ניתן לראות בהן יריב במסגרת תחרות). בין אם המלחמה מבוססת על התנגשות אידיאולוגית או על התנגשות חומרית, הרי הלחימה כשלעצמה מחייבת שני צדדים אלימים, ולא אחד בלבד. ואם מניחים אנו הימצאותו של אויב, אזי חייבים להניח איבה טבעית לאותו אויב, מצד השחקן הנלחם נגדו. וכבר לימדנו קלאוזוביץ כי אי אפשר לנצח במלחמה ללא איבה בסיסית לאויב, שהיא למעשה הרגש הלאומי של העם (שהופך בעינות חירום ומלחמה לרגש אנטי לאומי כלפי האויב). הרגש הזה משפיע על רוח הלחימה של הלוחמים, בכך שמעניק את התמיכה הרגשית בנחיצותה של המערכה ובצדקתה. מהנחה זו נובע אותו היגיון בריא המורה כי אורח (או, בעבר, נתין או תושב) של המדינה שלי, צריך לקבל קדימות מוסרית על פני אורח של המדינה האויבת

הנלחמת נגדי. עיקרון מוסרי זה הוא המפריד העיקרי בין תפיסת המלחמה המסורתית לתפיסת המלחמה הליברלית והפוסט-מודרנית.

אך לא רק העדפת אזור המדינה על פני אזור המדינה היריבה מפרידה בין התפיסות, אלא גם העדפת שלום החייל (או המגן) של המדינה על פני שלומם של אזרחי המדינה. היפוך היוצרות בעניין זה יוצר הן בלבול מוסרי והן בעיה פרקטית, ומוביל לכך שממשלות מערביות חוששות להשתמש בחייליהן ולהילחם נגד אויב. בתפיסת המלחמה המסורתית, החייל הוא זה שאמור להגן על המדינה ועל האזרח. מצב זה נכון גם בראי ההיסטוריה, הן ביחס לצבא העם שהחל בתקופת נפוליאון, וקל וחומר בעבר הרחוק יותר, בתקופה שבה לחמו חיילים שכירים ואף בתקופת התנ"ך. אלו גם אלו יצאו להגן על ה'לא-לוחמים'. במהלך ההיסטוריה נלחמו חיילים במטרה להגן על קהילות, נסיכויות, מדינות או אימפריות. סוף כל סוף, שמירה על שלום החיילים באה בהכרח על חשבון שלום האזרחים ועל חשבון השמירה על קיום המדינה.

בניגוד לטענת בודריאר והפוסט-מודרניזם, התפיסה המסורתית של המלחמה רואה את המלחמה כתופעה ממשית-אמפירית-היסטורית ולא כתופעה הקשרית-תקשורתית-תודעתית. ראשית, המלחמה מתקיימת ונחווית פיזית בממשות, והיא משפיעה, מורגשת ובעלת השפעות והשלכות על כלל הפרטים החברים במדינה המעורבת בלחימה. הטענה כי המלחמה בעיראק לא באמת התרחשה מכיוון שאזרח אמריקני לא חווה אותה באופן ישיר בשטח, או גרוע יותר – מכיוון שאזרח ישראלי, שביתו לא נפגע מטיל, לא חווה את הלחימה של ישראל ברצועת עזה, מנוגדת להיגיון הבסיסי של תפיסת המלחמה המסורתית-שמרנית. תפיסת המלחמה המסורתית מייחסת

אומנם השפעה לתודעה, אך השפעה זו אינה מהותית, אינה מכרעת או כזו המהווה את חזות הכול. במלחמה המסורתית, השימוש בהשפעה תודעתית הוא חלק ממסגרת שלמה וכוללת של לחימה. התודעה היא רק מרכיב אחד לצד מרכיבי עוצמה אחרים שבהם השחקן עושה שימוש כנגד יריבו. המלחמה הפוסט-מודרנית מתמקדת בתודעה, אך מרכז הכובד של האויב אינו התודעה, אלא כוחו הצבאי, תושיית הנהגתו, יכולותיו ומשאביו האסטרטגיים.⁴⁹ לו היו בקרב ווטרלו האמצעים התקשורתיים והטכנולוגיים הזמינים לאנושות כיום, האם אפשר היה לשער כי צרפת ומעצמות נוספות בעת ההיא היו מקבלות את העובדה שהצרפתים ניצחו, ולא הפסידו, רק מכיוון שהרחוב הצרפתי, או האליטה הצרפתית, היו טוענות כך?

לפיכך, השימוש בהסבר תודעתי ואמורפי קיצוני, הן בהגדרה עצמה של המלחמה כרעיון המתרחש אך ורק באמצעות תיווך התקשורת והן כאמצעי לחימה עצמו במהלך המלחמה, הוא ההיפוך המוחלט של התפיסה השמרנית בכללה, ומכאן גם של תפיסת המלחמה המסורתית. תפיסת המלחמה המסורתית רואה בהיסטוריה מסד חיוני ללמידה. למשל, לאורך ההיסטוריה התבסס צבא ארצות הברית על הגותו של קלאוזביץ, העוסקת במקורן של המלחמות, כפי שתוארה בספרו המונומנטלי על המלחמה משנת 1832. אף על פי שמעולם לא נקבע כמסמך צבאי רשמי, ספרו של קלאוזביץ סייע למדינאים, לגנרלים ולאסטרטגים האמריקאים להבין את תופעת המלחמה. הסתמכות זו על ניתוח היסטורי מנוגדת לביטול הפוסט-מודרני את ערכה של ההיסטוריה, תוך ראייתה כנרטיב דמיוני ותעמולתי הקובע את המציאות (ככל שהיא קיימת) ללא שום קשר או תלות למעשה

העובדתי והאמפירי. היא נוגדת את הראייה הפוסט-מודרנית של ההיסטוריה ככזו שאינה בסיס לנתונים ולעובדות שניתן ללמוד מהם ובעזרתם להבין את המציאות האנושית. היא נוגדת את הראייה של ההיסטוריה כ'אמצעי לחימה' לכל דבר. הנשק הפך לעט (או למקלדת, בימינו).

בחזרה ליסודות

ראינו את השלכותיה ההרסניות של השפעת המלחמה הליברלית והפוסט-מודרנית על מדינות המערב. נסכם מאמר זה בדיון על הדרכים שבאמצעותן אפשר וצריך לתקן את המעוות ולחזור ליסודות החשיבה המסורתית של המלחמה.

ההיסטוריה הוכיחה כי מלחמה היא – והייתה ותהיה – תופעה מוגדרת וברורה שבה שתי ישויות פוליטיות (או יותר) מפעילות אלימות פיזית זו נגד זו באמצעות כוחות לוחמים. כוחות אלה יכולים להשתמש בכלים שאינם צבאיים, אך המאפיין העיקרי של המלחמה הוא ההתנגשות הפיזית בין שני המחנות. בעוד אופי הלחימה וסוגיה יכולים להשתנות (בשל התפתחות חברתית, כלכלית או טכנולוגית), מושג המלחמה, כטבע, נותר קבוע ויציב, ותכליתו היא השגת מטרה פוליטית באמצעים אלימים. בשל כך, עלינו לשמור בקנאות על ההבחנה המציאותית בין מצב מלחמה ובין מצב של שלום. אל לנו לפנות להרפתקאות לשון ודמיון עמומות ומופשטות, אלא חובה עלינו להיאחז בקרקע המציאות, לראות נכוחה את שקורה מולנו, וללמוד ממאורעות העבר על החברה האנושית ועל טבע האדם. כשעושים זאת, ניתן בנקל לבטל את הקביעה לפיה יש כיום 'מלחמה חדשה' וכי ניתן לנצח בה באמצעות כלים של תודעה ותקשורת בלבד.

הבחנה בין מצב של שלום למצב של מלחמה יכולה להיעשות כראוי רק אם נגדיר לעצמנו כי מי שמבקש את רעתנו ופועל נגדנו באלימות הוא 'אויבנו', ולא 'יריבנו'. לאחר מכן, שומה על מדינות המערב להחזיר את האיזון הבריא בין חיי הפרט לבין הביטחון הקיבוצי של המדינה. החשש מפני פגיעה כלכלית בעידן של גשוג, פיתוח ורווחה אינו יכול להעניק חסינות למי שמנסה לכרסם בכל אותם הישגים. אם לא נפעל נגד איומים קטנים – הם יהפכו גדולים, ופוטנציאל הנוק שלהם לכלכלה ולחברה רק ילך ויגבר.

בהקשר הישראלי אפשר לקחת כדוגמה את ארגוני הטרור חמאס וחזבאללה, שצמחו והפכו לכדי צבאות טרור. בהקשר האמריקני והאירופאי הדוגמה היא התוקפנות הרוסית ששיאה בכיבוש חצי האי קרים בשנת 2014. מדינות המערב חייבות לשנות (שמא נאמר: לשקם) את המשוואה, ולהסיר את האיום בעודו קטן. אין זה אומר לפתוח במלחמה תדיר, אלא להציג מדיניות נחושה, תקיפה ומאיימת יותר. ישנן דרכים רבות לעשות זאת לפני שפונים למלחמה, לפחות בכל הנוגע להתמודדות עם מדינות (החל מהתבטאויות מאיימות ותקיפות של מנהיגים, דרך מבצעים חשאיים, וכלה בהקרנת עוצמה באמצעות אימונים צבאיים גדולים ושליחת כוחות לאזורי סכסוך). אולם, במקרי קיצון של 'אין ברירה', אסור למדינות המערב להימנע ממלחמה בכל מחיר, אלא עליהן לעמוד אל מול האיום ולהסירו בחדות ובמהירות. יש לשחרר את רסן הרגשות והתחושות בכל הקשור לאיבה שחשים כלפי האויב – האויב אינו יריב עסקי או תחרותי, וההתמודדות איתו צריכה להיעשות באופן אלים ובמטרה להכריע אותו.

אך עוד קודם לכן, על מנת לשנות את המשוואה המקובלת כיום, נדרש לבצע שינוי תפיסתי מעמיק בכל הנוגע

לחברה במדינות הדמוקרטיה-ליברליות. חשוב להחזיר את שימת הדגש של החברות המודרניות (או הפוסט-מודרניות) ל'מידה הטובה' ולרפובליקניות של מדינות הלאום. המשמעות היא יציאה למאבק חברתי בציניות והתעקשות על דמויות של גיבורים ציבוריים באמצעות הטמעת המסרים בתרבות, באומנות ובתקשורת. רק על ידי חיזוק המעורבות החברתית והחברה האזרחית, יוכלו האזרחים לעמוד אל מול הסכנות והאיומים המרחפים מעל הערכים היודו-נוצרים.

החשיבה הליברלית והפוסט-מודרנית עיוותו את החשיבה המסורתית והטבעית של תופעת המלחמה, והובילו לפגיעה בחוסן הלאומי וביכולת של מדינות המערב להתמודד נגד איומים ביטחוניים ואידיאולוגיים. עלינו לתקן את המעוות ולחזור למסורת שראתה את תופעת המלחמה ואת גיבוריה כפי שהם בעולמנו הארצי והמורכב, ולא את דימוים בעולם אוטופי.